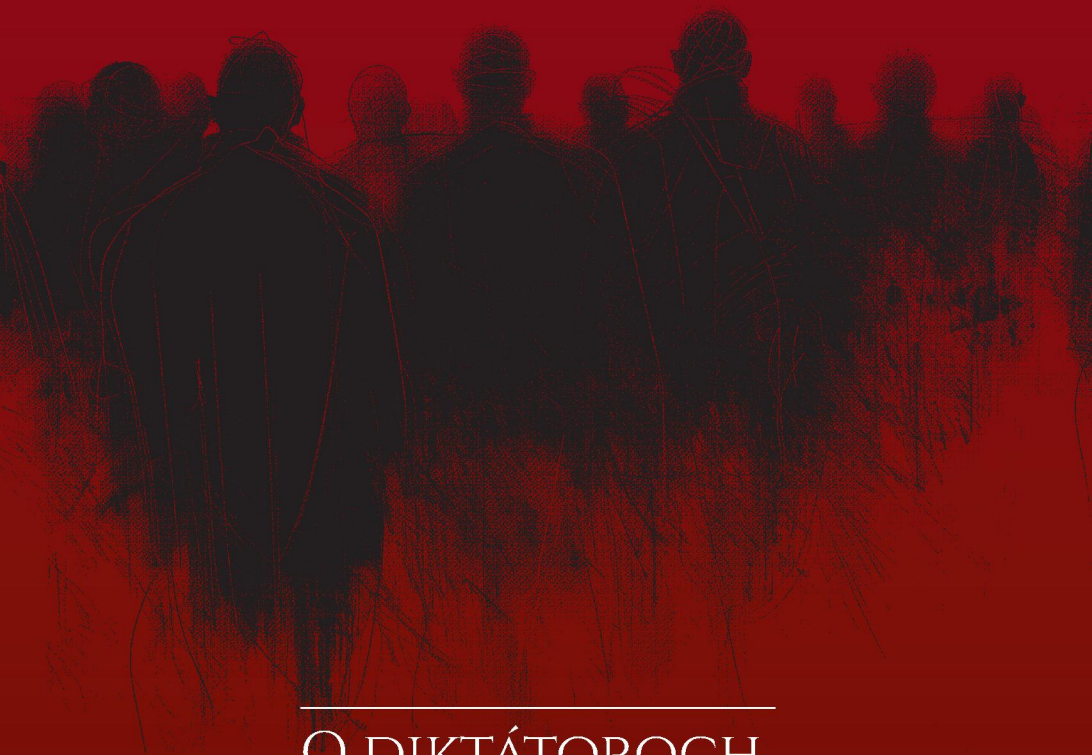

ANNE APPLEBAUM

AUTOKRACIA, S. R. O.

O DIKTÁTOROCH,
KTORÍ CHCÚ
VLÁDNUŤ SVETU

ANNE APPLEBAUM

AUTOKRACIA, S. R. O.

O DIKTÁTOROCH,
KTORÍ CHCÚ
VLÁDNUŤ SVETU

N

Anne Applebaum

Autocracy, Inc.: The Dictators Who Want to Run the World

Copyright © 2024 by Anne Applebaum

All rights reserved.

Translation © Igor Otčenáš

Jacket photo © Login/Adobe Stock

Design & Layout © Miro Čevela

Slovak edition © 2024 by N Press, s. r. o.

ISBN 978-80-8230-290-8

ANNE APPLEBAUM

AUTOKRACIA, S. R. O.

O DIKTÁTOROCH,
KTORÍ CHCÚ VLÁDNUŤ SVETU

Preložil Igor Otčenáš.

VENOVANÉ OPTIMISTOM

OBSAH

ÚVOD: AUTOKRACIA, S. R. O.	11
I. CHAMTIVOSŤ, KTORÁ SPÁJA	27
II. METASTÁZY KLEPTOKRACIE	49
III. KONTROLA NARATÍVU	69
IV. ZMENA OPERAČNÉHO SYSTÉMU	99
V. OČIERŇOVANIE DEMOKRATOV	121
EPILÓG: ZJEDNOTENÍ DEMOKRATI	147
POĎAKOVANIE	171
POZNÁMKY	173

ÚVOD

AUTOKRACIA, S. R. O.

Väčšina z nás určite videla karikatúru autokratického štátu. Na jeho vrchole sedí zloduch. Má pod palcom armádu a políciu. Armáda a polícia hrozia obyvateľstvu násilím. Na jednej strane sú bezškrupulózni kolaboranti, na druhej pár statočných disidentov.

V 21. storočí však takáto karikatúra nezodpovedá realite. V dnešných autokraciách nevládne jeden zloduch, ale ich základom je prepletená sieť kleptokratických finančných štruktúr, komplexu bezpečnostných služieb – vojenských, paramilitantných, policajných – a odborníkov na sledovanie, propagandu a dezinformácie. Členovia týchto sietí v danej krajine nie sú prepojení len medzi sebou, ale aj so sieťami v ďalších autokratických krajinách, ba niekedy aj v demokraciách. Skorumpované štátne spoločnosti v jednej diktatúre robia biznis so skorumpovanými štátnymi spoločnosťami v druhej. Polícia jednej krajiny môže vyzbrojiť, vystrojiť a vy-

cvičiť polície v mnohých ďalších. Propagandisti zdieľajú spoločné zdroje – trolie farmy a mediálne siete šíriace propagandu jedného diktátora sa môžu využívať pri šírení propagandy druhého –, ako aj spoločné témy, ako je degenerácia demokracie, stabilita autokracie či zlo v podobe Ameriky.

Okrem toho sa zloduchovia nestretávajú na nejakých utajených miestach, ako to býva v bondovkách. Ani náš konflikt s nimi nie je čierno-biely, nejde o nejaký binárny súboj v štýle „studená vojna 2.0“. Medzi moderných autokratov dnes patria ľudia, ktorí sami seba označujú za komunistov, monarchistov, nacionalistov či teokratov. Ich režimy majú rôzne historické korene, rôzne ciele, rôznu estetiku. Čínsky komunizmus a ruský nacionalizmus sa odlišujú nielen navzájom, ale aj od venezuelského bolívarovského socializmu, severokórejského *čučche* alebo šiitského radikalizmu Iránskej islamskej republiky. A toto všetko sa odlišuje od arabských monarchií a im podobných, ako je Saudská Arábia, Spojené arabské emiráty či Vietnam, ktoré sa zväčša nesnažia o podkopávanie demokratického sveta. Odlišujú sa aj od mäkších autokracií a hybridných demokracií, nazývaných aj iliberálnymi (Turecko, Singapur, India, Filipíny, Maďarsko), ktoré sa niekedy prikláňajú k demokratickému svetu, inokedy nie. Na rozdiel od vojenských či politických aliancií z iných dôb a miest táto skupina krajín nefunguje ako blok, ale skôr ako aglomerácia spoločností, ktoré nespája ideológia, ale nelútostné sebecké odhodlanie uchrániť si osobné bohatstvo a moc. To sú Autokracie, s. r. o.

Vodcov krajín ako Rusko, Čína, Irán, Severná Kórea, Venezuela, Nikaragua, Angola, Mjanmarsko, Kuba, Sýria, Zimbabwe, Mali, Bielorusko, Sudán, Azerbajdžan a vari ešte ďalších troch tuctov štátov miesto ideí spája snaha odopierať občanom týchto krajín akýkoľvek reálny vplyv či prejavenie verejného názoru, potláčanie všetkých foriem transparent-

nosti alebo skladania účtov, represálie voči každému doma i v zahraničí, kto sa im odváži postaviť na odpor. Majú rovnako brutálne pragmatický prístup k bohatstvu. Na rozdiel od fašistických a komunistických vodcov minulosti, ktorí disponovali straníckymi mašinériami a nedávali okázalo najavo svoju chamtivosť, vodcovia Autokracie, s. r. o., sú často majiteľmi opulentných rezidencií a zmyslom ich podnikavosti je generovať zisk. Ich vzájomné väzby ani väzby s priateľmi z demokratického sveta nie sú upevnené ideami, ale kšeftami, ktorých účelom je obchádzanie sankcií, výmena sledovacej technológie a pomoc jeden druhému pri obohacovaní sa.

Cieľom Autokracie, s. r. o., je aj udržať jej spoločníkov pri moci. Nepopulárny režim Alexandra Lukašenka v Bielorusku kritizuje množstvo medzinárodných organizácií – Európska únia, Organizácia pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe – a vyhýba sa mu väčšina jeho európskych susedov. Mnoho tovaru vyrobeného v Bielorusku sa nesmie predávať v Spojených štátoch ani v krajinách EÚ. Štátne aerolínie Belavia nesmú lietať do európskych krajín. No Bielorusko pritom vôbec nie je izolované. V Bielorusku investujú viac ako dva tucty čínskych firiem, dokonca sa buduje čínsko-bieloruský priemyselný park podľa podobného projektu v meste Su-čou. V roku 2023 došlo medzi Bieloruskom a Iránom k výmene návštev na vysokej diplomatickej úrovni. Zástupcovia Kuby vyjadrili na pôde OSN solidaritu s Lukašenkom. Prístup na svoje trhy, cezhraničné investície, politickú podporu a zrejme aj policajné a bezpečnostné služby ponúka Bielorusku aj Rusko. Keď sa v roku 2020 bieloruskí novinári vzbúrili a odmietli informovať o sfalšovaných volebných výsledkoch, Rusko miesto nich vyslalo do krajiny svojich vlastných novinárov. Bieloruský režim za to umožnil Rusku

rozmiestniť na svojom území vojenské základne a zbrane, ktoré použilo pri útoku proti Ukrajine.

Aj Venezuela je teoreticky medzinárodným odpadlíkom. V roku 2008 Spojené štáty, Kanada a Európska únia výrazne sprísnilo sankcie proti tejto krajine v odvetu za brutalitu režimu, pašovanie drog a prepojenie na medzinárodný zločin. No venezuelský prezident Nicolás Maduro napriek tomu dostáva pôžičky z Ruska, ktoré súčasne investuje do venezuelskeho ropného priemyslu. To isté robí aj Irán. Jedna bieloruská spoločnosť montuje vo Venezuele traktory. Turecko kryje nelegálne obchodovanie Venezuely so zlatom. Kuba dlhodobo poskytuje svojim partnerom v Caracase služby bezpečnostných poradcov a bezpečnostnú techniku. Na potláčanie pouličných protestov v Caracase v roku 2014, ako aj v roku 2017 sa využívali v Číne vyrobené vodné delá, plechovice so slzným plynom a policajné štíty. Výsledkom bolo viac ako sedemdesiat mŕtvych. Okrem toho sa na špehovanie verejnosti využíva čínska sledovacia technika. Medzinárodný obchod s drogami sa popritom stará o zásobovanie jednotlivých predstaviteľov vláduceho režimu a ich kamarily značkovým tovarom Versace a Chanel.

Bieloruským a venezuelským diktátorom väčšina obyvateľov oboch krajín pohŕda. Obaja by v slobodných voľbách prepadli, ak by sa takéto voľby konali. Stoja proti nim mocní súper, bieloruské a venezuelské opozičné hnutia vedie množstvo charizmatických osobností a majú oddaných stúpencov, ktorí sú inšpiráciou pre svojich spoluobčanov, aby sa nebáli riskovať, aby pracovali na zmene, aby vyšli protestovať do ulíc. V auguste 2020 viac ako milión Bielorusov, ktorých je celkovo len desať miliónov, protestovalo v uliciach proti ukradnutým voľbám. Státisíce Venezuelčanov sa opakovane zúčastňujú na protestoch po celej krajine.

Keby jediným nepriateľom týchto protestných hnutí bol iba skorumpovaný a zbankrotovaný venezuelský režim či odporne brutálny režim v Bielorusku, zrejme by zvíťazili. Lenže ich boj nie je len bojom proti autokratom doma, je to aj boj proti autokratom celého sveta ovládajúcim štátne spoločnosti v početných krajinách, ktorí môžu tieto spoločnosti využívať pri investičných rozhodnutiach v hodnote miliárd dolárov. Bojujú proti režimom, ktoré si môžu kupovať bezpečnostné kamery v Číne alebo internetové boty v Petrohrade. Ale predovšetkým bojujú proti vládcom, ktorí sa už dávno zatvrdili voči pocitom a názorom svojich spoluobčanov, ako aj voči pocitom a názorom všetkých ostatných. Autokracia, s. r. o., neponúka svojim spoločníkom len peniaze a bezpečnosť, ale aj niečo menej hmatateľné: beztrnosť.

Vari najrozšírenejším a relatívne novým presvedčením autokratov je, že sú vonkajším svetom nedotknuteľní, že sa ich netýkajú názory a postoje iných krajín a že nepodliehajú súdu verejnej mienky. Vodcovia Sovietskeho zväzu, najmocnejšej autokracie druhej polovice 20. storočia, mali svojho času veľkú starosť o to, ako ich vníma ostatný svet. Húževnato sa snažili presvedčať o prednostiach svojho politického systému a ohradzovali sa proti jeho kritike. Aspoň formálne sa snažili dodržiavať ambiciózny systém noriem a dohôd uzatvorených po druhej svetovej vojne a jeho jazyk univerzálnych ľudských práv, pravidiel vojny a vlády zákona vo všeobecnosti. Keď sovietsky premiér Nikita Chruščov trieskal topánkou po stole na Valnom zhromaždení OSN v roku 1960, reagoval tým na prejav filipínskeho delegáta, ktorý vyhlásil, že krajinám Sovietmi okupovanej východnej Európy sú „upierané politické a občianske práva“ a že ich Sovietsky zväz „pohltil“. Chruščov považoval za dôležité odporovať. Ešte aj na počiatku nášho storočia sa väčšina diktátorov snažila skrývať svoje skutočné úmysly za premyslené, starostlivo naaranžované predstieranie demokracie.

Dnes sa spoločníci Autokracie, s. r. o., nejakou kritikou seba samých či svojej krajiny nezaoberajú, a ani tým, kto ich kritizuje. Niektorí, ako napríklad vodcovia Mjanmarska či Zimbabwe, vôbec netaja, že im ide výlučne o sebaobohacovanie a túžbu zostať pri moci. Je im všetko jedno. Vodcovia Iránu kritiku s prehľadom znevažujú ako názory západných nevercov. Predstavitelia Kuby a Venezuely považujú kritiku za dôkaz rozsiahleho imperialistického sprisahania proti nim. Vodcovia Číny a Ruska celé desaťročia spochybňovali jazyk ľudských práv, dlhodobo používaný medzinárodnými inštitúciami, vďaka čomu sa im podarilo presvedčiť mnoho ľudí na celom svete, že zmluvy a dohody týkajúce sa vojny a genocídy – ako aj koncepty, ako sú „občianske slobody“ a „vláda zákona“ – sú stelesnením západných ideí, a preto sú im cudzie.

Moderní autokrati sú voči medzinárodnej kritike ľahostajní, nepociťujú žiadny stud ani pri otvorenom používaní brutality. Barmská junta ani neskrýva, že v uliciach Rangúnu povraždila stovky protestujúcich vrátane mladých ľudí. Zimbabwiansky režim bezostyšne zastrašuje opozičných kandidátov vo voľbách, ktoré sú aj tak sfalšovanou fraškou. Čínska vláda sa pýši likvidáciou demokratického hnutia v Hongkongu a svojou „protiextrémistickou“ kampaňou v Sin-ťiangu vrátane masového zatýkania a zatvárania tisícok moslimských Ujgurov do koncentračných táborov. Iránsky režim neskrýva svoje násilné represálie voči iránskym ženám.

Podľa medzinárodného demokratického aktivistu Srđu Popovića sa môže takéto pohrdanie vo svojej najvyhrotenejšej podobe rozvinúť do tzv. madurovského modelu vládnutia, nazvaného podľa súčasného venezuelského vodcu. Autokrati, hovorí Popović, ktorí tento model prijímú, „sú uzrozumení s tým, že ich krajiny sa zaradia do kategórie zrútených štátov“,

teda že pokiaľ zostanú pri moci, nebude im prekážať hospodársky krach, endémia násilia a masovej chudoby, ako ani medzinárodná izolácia. Podobne ako Maduro, aj prezidenti Baššár al-Asad v Sýrii a Lukašenko v Bielorusku dokážu celkom pokojne vládnuť v krajinách s krachujúcim hospodárstvom a rozkladajúcou sa spoločnosťou. Obyvatelia demokratických krajín len ťažko dokážu takýmto režimom porozumieť, pretože ich hlavným cieľom nie je budovanie prosperity alebo zvyšovanie životnej úrovne občanov. Ich hlavným cieľom je udržať sa pri moci a v mene toho sú ochotní destabilizovať svojich susedov, nivočiť životy obyčajných ľudí alebo aj, kráčajúc v šlapajach svojich predchodcov, poslať stovky, ba tisíceky svojich občanov na smrť.

Autokratický svet nebol v 20. storočí taký zjednotený, ako je dnes. Komunisti a fašisti bojovali proti sebe. Občas bojovali aj jedni komunisti proti druhým. Mali však spoločný názor na politický systém, ktorý Lenin ako zakladateľ sovietskeho štátu pohrdavo označil za „buržoáznu demokraciu“, pričom tú považoval za „obmedzený, zmrzačený, falošný a pokrytecký raj bohatých a nastraženú pascu a podvod na chudobných“. „Čistá demokracia,“ napísal, „je lživou frázou liberálov, ktorou chcú obalamutiť robotníkov.“ Neprekvapuje, že Lenin ako vodca pôvodne nepočetnej politickej frakcie odmietal aj myšlienku slobodných volieb: „Len lotri a hlupáci si môžu myslieť, že proletariát musí najprv získať väčšinu vo voľbách, konaných pod jarmom buržoázie... To je vrchol hlúposti.“

Hoci zakladatelia fašizmu ostro oponovali Leninovmu režimu, ich postoj k demokratickým oponentom bol rovnako prezieravý. Mussolini, taliansky vodca, ktorého hnutie zrodilo pojmy ako „fašizmus“ a „totalitarizmus“, sa posmieval liberálnym spoločnostiam ako slaboškým a zdegenerovaným.